

MISIRLI NEO-KLASİK ŞAİR VELİYYÜDDİN YEKEN'İN
ESERLERİNDE SULTAN II. ABDÜLHAMİD

Yakup GÖÇEMEN*

ÖZ

Bu çalışmada, son dönem Osmanlı aydınlarından olan Mısırlı neo-klasik şair ve yazar Veliyyüddin Yeken'in eserlerinde Sultan II. Abdülhamid'e bakış açısı ele alınmıştır. Edebî çalışmaları incelenecek Yeken, kökeni itibarıyla Türk olup, Osmanlı coğrafyasının en önemli kültür merkezlerinden biri kabul edilen Mısır'da yetişmiştir. Yeken, Maḥmūd Sâmi el-Bârûdî'nin öncülüğünü yaptığı neo-klasik şiir olarak da bilinen modern Arap şiirinin en önemli temsilcilerindendir. Bu akımda yer alan şairler, Osmanlı padişahı Sultan II. Abdülhamid'e yaklaşımları ve bakış açıları arasında ikiye ayrılmışlardır. Akımın sembol isimlerinden olan Maḥmūd Sâmi el-Bârûdî, Ahmed Şevkî, Hafız İbrâhîm gibi büyük şairler Sultan ve Osmanlı hilâfeti lehine şiirler kaleme alırken, Abdülhamid karşıtıyla bilinen Yeken, şiir ve yazılarıyla Abdülhamid'i hedef almıştır. Etnik kökenleri, yetiştikleri ailelerin sosyo-ekonomik statüleri, yerel otoriteye yakınlıkları, yüksek bürokratik makamlara ulaşmaları, şiir yetenekleri gibi pek çok ortak noktaları bulunan Ahmed Şevkî ve Veliyyüddin Yeken, Sultan Abdülhamid hakkında birbirine tamamen zıt kanaatlere sahip olmuşlardır. Sultan Abdülhamid'in 27 Nisan 1909 tarihinde tahttan indirilmesine derinden hüznlenen Ahmed Şevkî, "Yıldız Sarayı" veya "Osmanlı İnkılabı ve Sultan Abdülhamid'in Devrilmesi" adlı bir kaside kaleme almıştır. Yeken ise, Şevkî'nin kasidesine öfkelenerek bu kasideyle aynı vezin ve kafiyeye sahip "Zamanın Gözyaşları" anlamına gelen "Abratu'd-Debr" başlıklı nazire mahiyetinde bir kaside nazmetmiştir. Yeken, Abdülhamid karşıtı olmakla birlikte etnik kökeni ve Osmanlı mensubu olmaktan duyduğu gururu her fırsatta dile getirmiştir. Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonraki süreçte özellikle devletin içinde bulunduğu olumsuz koşullara hüznlenen şairin, Abdülhamid'e karşı tutumu ve hakkındaki düşüncelerinde yumuşamalar olmuştur. Sultan'ın dönemini arar hale geldiğini belirten kendi duygularını itiraf

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili Belâğatı Anabilim Dalı, Assistant Professor, University of Kilis 7 Aralık Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric. Kilis, Turkey yakupgocemen@kilis.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2778-1401>.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 15/03/2020

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 10/05/2020

etmekten çekinse de bu duyguları, insanların o günleri arar hale geldiklerini ifade ederek dile getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Arap Dili Belâğatı, Şiir, Neo-Klasik, Mısır, Sultan II. Abdülhamid.

SULTAN ABDULHAMID II IN THE WORKS OF EGYPTIAN NEO-CLASSICAL POET VELIYYUDDIN YEKEN

ABSTRACT

In this research, the perspective of Egyptian neo-classical poet and writer Veliyüddin Yeken who is one of the latter Ottoman intellectuals of Sultan Abdulhamid Yeken was discussed. Yeken whose literary works will be discussed was Turkish and raised in Egypt which is regarded as one of the most important cultural centers of Ottoman reign. Yeken is one of the most significant representatives of modern Arab poetry known as neo-classical poetry pioneered by Maḥmûd Sâmi el-Bârûdî. The poets of this movement were separated into two groups according to their approach and perspective towards Sultan Abdulhamid II. While poets such as Maḥmûd Sâmi el-Bârûdî, Aḥmed Şevkî, and Ḥafız İbrâhîm who is one of the symbols of the movement wrote poems in favor of the Sultan and Ottoman, Yeken who is known for his opposition against Abdulhamid targeted the Sultan with his poems and writings. Aḥmed Şevkî and Veliyyüddin Yeken who share many common traits such as, ethnic origin, the socio-economical status of their families, closeness to the local authority, reaching high bureaucratic positions, and poetry skills, had the exact opposite perspective of Abdulhamid. Aḥmed Şevkî who deeply grieved to the dethronement of Sultan Abdulhamid on April 27, 1909, wrote an ode titled “*Yıldız Sarayı (Star Palace)*” or “*Osmanlı İnkılabı ve Sultan Abdülhamid’in Devrilmesi (Ottoman Revolution and Dethronement of Sultan Abdulhamid)*”. Angry at the Şevkî’s ode, Yeken wrote an ode titled “*‘Abratü’l-Dehr*” meaning “*Tears of Time*” which has the same meter and rhyme scheme with Şevkî’s ode. In addition to opposing Abdulhamid, Yeken mentioned how proud he is for his ethnic origin and being a member of the Ottoman whenever possible. The attitude and perspective of the poet, who felt sad about the negative conditions that the country faced after the dethronement of Sultan Abdulhamid, towards Abdulhamid softened in this process. Although Yeken abstained from confessing his emotions indicating that he misses the reign of the Sultan, he wrote in his poems that the people miss the Sultan.

Keywords: Arabic Language Rhetoric, Poem, Neo-Classical, Egypt, Sultan Abdulhamid II.

Giriş

Sınırları üç kıtaya yayılacak kadar genişleyen Osmanlı Devleti, tarihleri ve kültürleri farklı pek çok milleti bir araya getirerek kaynaştırmayı başarmış bir yapıdır. Devletin çatısı altında yaşamlarını sürdüren milletler, bir yandan kendi kültürlerini yaşatmaya devam ederken, diğer yandan farklı unsurların bir arada bulunmasının kaçınılmaz sonucu olan etkileşimin yansımalarıyla belirli bir zaman diliminden sonra ortak tarih ve kültüre sahip olmuşlardır. Devletin sosyal yapısı içinde yer alan ve adeta bir yelpazeyi andıran çeşitli etnik unsurlar arasında inanç birliği bulunan taraflar, diğer unsurlara nazaran daha fazla bütünlük arz eden bir ortak değerler manzumesi oluşturmada başarılı olmuşlardır. Hiç şüphe yok ki düşünsel, edebî ve sanatsal eser ve birikimlerin bir araya gelerek kaynaşması sonucunda oluşan ortak kültür, söz konusu ortak değerler manzumesinin en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Asırlardır birlikte yaşayan Türkler ve Araplar arasındaki etkileşim, Türklerin İslâmiyet'i kabul ettikleri dönemden itibaren kendini daha yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Aynı değerlere sahip olma ve tek coğrafyayı paylaşma gibi faktörlerin sonucu olarak Türkler, yönetime olduğu kadar edebiyat ve kültür alanına da önemli katkılar sağlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Batı medeniyetiyle temas sağlayan Arap edebiyatında yenilikçi bir anlayış baş göstermiştir. Devletin farklı milletleri bir arada yaşatma politikası sonucunda, modern Arap edebiyatı şuurunda yenilikçi anlayışı temsil eden şairler arasında Türk kökenli şairler de yer almıştır. Bu bağlamda bu akımın önemli isimlerinden olan ve çağdaş Arap şiirinin ilerlemesine katkı sağlayan şairlerden birisi de Veliyyüddin Yeken olmuştur. Şair, Türk ve Osmanlı olmasından duyduğu gururu her fırsatta dile getirmesine rağmen, neo-klasik şairler arasındaki yaygın kanaatin aksine Sultan II. Abdülhamid'e karşı tamamen olumsuz duygular beslemiştir. Bu çalışmada şairin, gerek Ahmed Şevki'nin Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin doğurduğu hüznü dillendirdiği "Yıldız Sarayı" adlı şiirine nazire olarak söylediği "Zamanın Gözyaşları", gerekse divanında yer alan diğer şiirleri ve divanı haricindeki eserleri incelenerek şairin Abdülhamid kanaati ve bu kanaatin ardındaki etkenler tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın temel konusuna geçmeden önce konuya ışık tutması adına, Mısır'da neo-klasik şiir hareketi ve şairin hayatından bazı kesitler sunmanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

1. Mısır Neo-Klasik Şiir Hareketine Kısa Bir Bakış

1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgali, çağdaşlaşma ve ilerleme yönünden Batı medeniyeti ile İslâm dünyası arasındaki ilişkilerde dönüm noktası kabul edilmiştir. Arap edebiyat tarihçileri Napolyon'un seferini, Arap edebiyat tarihinin çöküş dönemiyle uyanış dönemi arasındaki sınır olarak olarak görmüşlerdir.¹ İşgalle birlikte Mısır'a gelen Fransız bilim çevreleri, esasen Mısır'ı sömürgelerinin bir parçası yapabilmek ve toplumun tarihî, ekonomik ve kültürel yönlerini incelemek adına araştırma merkezleri, bilim akademileri, rasathaneler, laboratuvarlar, matbaalar gibi ilmî çalışmalarını yürütecekleri merkezler kurmuşlardır. Sömürge odaklı bu bilimsel hareketlilikle birlikte Avrupa'ya öğrenci ve bilim heyeti gönderilerek, Batı'ya açılım sürecinin derinlik kazanması hedeflenmiştir. Batı medeniyetine açılım süreci, gönderilenlerin reformist fikirler ve milliyetçi söylemlerden etkilenecek ülkelerine dönmeleri sonucunu doğurmuştur. Mısır edebiyat çevreleri, bu yeni eğilimle şiire yönelmiş, Arap şiirini eski parlak dönemlerine yeniden döndürebilmek adına klasik dönem şairlerini taklit etmişlerdir. Böylece Batı medeniyetiyle tanışan Arap edebiyatında yenilikçi bir yaklaşım filizlenmeye başlamıştır. Avrupa'daki yenilikçi akımda olduğu gibi felsefi dayanaktan yoksun olan ve klasiğin salt taklidine dayalı bu anlayış, genel olarak Arap edebiyatında özellikle de Arap şiirinde bir hareketliliğin yaşanmasına yol açmıştır.² Modern dönem olarak adlandırılabilen bu sürecin başlarında Arap şiiri edebiyat eleştirmenlerince, ruhsuz, samimi duygulardan uzak ve adeta insanın duygularını körelten lafzî süslemelerle dolu ağır bir dille yazıldığı için anlaşılabilir bir yapı olarak değerlendirilmiştir.³ 1882 yılında 'Urâbî ayaklanması olarak bilinen olaylardan sonra, toplumda siyasî ve sosyal değişim hareketliliği başlamıştır. Söz konusu hareketliliğin kültürel, edebî ve düşünsel hayata yansımaları da olmuştur. Dönem şairleri, Batıdan esen güçlü değişim rüzgârlarının etkilerine rağmen klasik Arap şiiri anlayışına uygun olarak şiirin güçlü üslubu ve nazım yapısını korumaya gayret

¹ İmîl Bedî' Ya'kûb, Mişel 'Âşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî'l-Luğa ve'l-Edeb*, (Beyrut: Dâru'l-İlmi l'l-Melâyin, 1987), 2: 859; Mehmet Yalar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 45.

² Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı*, (Ankara: Star Ajans, 1997), 3-4; Kemal Tuzcu, "Mısırlı Neo-Klasik Şairler", *Nüşba Şarkîyat Araştırmaları Dergisi*, 2/5, (2002): 108.

³ Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-Arabîyyu'l-Mu'âşır fî Mısr*, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1957), 38.

göstermişlerdir. Buna karşın modern kültürle yakınlaşmanın doğal bir sonucu olarak zengin düşünceler, anlamı özenle işleme ve çağın getirdiği siyasî, sosyal, kültürel vb. alanlarda ortaya çıkan yeni konuları ele alma gibi özellikler üzerine kurulan neo-klasizmi yerleştirmeye çalışmışlardır. Arap edebiyatında neo-klasik akım olarak bilinen bu yenilik hareketinin kiminle başladığında bazı görüş ayrılıkları olmakla birlikte yaygın kanaat, Maḥmûd Sâmi el-Bârûdî'nin (ö. 1904) bu hareketin öncüsü olduğu yönündedir.⁴ Şair kişiliğinin yanında aynı zamanda bir asker olduğu için "Rabbu's-Seyf ve'l-Kalem" "Kılıç ve Kalemin Efendisi" lakabıyla anılan el-Bârûdî'nin yanı sıra "Şeyhu's-Şu'arâ" İsmâ'il Şabrî (ö. 1923), "Emîru's-Şu'arâ" "Şairlerin Prensi" Ahmed Şevkî (ö. 1932), "Şâiru'n-Nîl" "Nil Şairi" Hâfız İbrâhim (ö. 1932), Ahmed Muḥarrem (ö. 1945) ve Veliyyüddin Yeken (ö. 1921) gibi şairler bu akımın önemli isimleridir.⁵

2. Şairin Hayatı

2.1. Doğumu ve Yetiştirilmesi

Tam adı Muhammed Veliyyüddin Yeken olan şair, 6 Mart 1873 yılında İstanbul Süleymaniye'de dünyaya gelmiştir. Ancak Veliyyüddin adıyla bilinen şairin, nadir de olsa bazı kaynaklarda Basra'da doğduğuna ve altı yaşındayken babasıyla birlikte Mısır'a göç ettiklerine dair bilgiler bulunmaktadır. Yeken kelimesinin aslının Türkçedeki "yeğen" kelimesi olduğu belirtilmektedir.⁶ Bu lakap, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kız kardeşinin oğlu olan ve "yeğen" lakabıyla bilinen dedesi İbrahim Paşa'dan gelmektedir. Babası, İbrahim Paşa'nın oğlu olan Hasan Sırrı Paşa olup, annesi ise İstanbul'daki Çerkez emirlerinden birinin kızı olan soylu bir hanımefendidir. Veliyyüddin henüz üç yaşındayken, siyasî nedenlerle gençlik yıllarında ayrılmak zorunda kaldığı Mısır'a yerleşme kararı alan babası ve ailesiyle birlikte 1876 yılında İstanbul'dan ayrılmıştır. 1879 yılında altı yaşında küçük bir çocukken de babası Hasan Sırrı Paşa vefat etmiştir. Hasan Sırrı Paşa vefatından önce, ailenin sorumluluğunu dönemin Mısır

⁴ Dayf, *el-Edebu'l-Arabîyyu'l-Mu'âşır*, 43-44.

⁵ Muhammed 'Abdulmun'im Hâfâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Arabîyyi'l-Hadîs ve Medârisih*, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 47.

⁶ Zekî Muhammed Mucâhid, *el-A'lâmu's-Şarkîyye fi'l-Mie er-Râbi'a 'Aşrate el-Hicriyye*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), 2: 804; Arthur Gold Smith, *Ķâmûs Terâcim Mısr el-Hadîse*, thk. ve terc.: 'Abdulvehhâb Bekr, (Kâhire: el-Meclisu'l-A'lâ li's-Sekâfe, 2003), 777.

Maliye Bakanı olan kardeşi Ali Haydar Paşa'ya yüklemiştir. Amcasının sorumluluğu ve himayesi altına giren Veliyyüddin Yeken, dönemin elit ve aristokrat kesiminin çocuklarının eğitim gördükleri Hidiv Tevfik Paşa'nın yaptırdığı Medresetü'l-Encâl'de okumuştur. Burada ileriki dönemlerde Mısır'ı yönetecek olan Hidiv Abbas Paşa ile arkadaşlık yapmıştır. Bir süre sonra Arapça, Türkçe ve İngilizce temel bilgileri öğrendiği bu okuldan ayrılarak, Fransızca ve Yunanca öğrendiği Medresetü'l-Marsil'e geçmiştir. Lise eğitimine Mısır'daki devlet okullarında devam eden şair, mezuniyetinden sonra Arap edebiyatı ve yazarlığa olan tutkusunun farkına varmıştır.⁷ Bu tutkuyu tatmin edebilmek adına Şeyh Muhammed en-Neşşâr'dan Arap edebiyatı eğitimi almıştır. Henüz yirmi yaşına varmadan yazarlık deneyimiyle tanışan şair, el-*Qâhire* ve en-*Nîl* gazetelerinde ilmi ve edebî makaleler kaleme almıştır. Bu gazetelerde bazen yazarlık bazen de muhabirlik görevlerini üstlenmiştir.⁸ Bu deneyimle yetinemeyen Yeken, kendisi gibi bir gazeteci olan Yusuf Fethi Bey'le birlikte *el-Mikyâs* gazetesini çıkarmıştır. Genel olarak dönem insanının özellikle de aristokrat kesimin medyaya karşı şüpheli ve olumsuz bir kanaatle yaklaşımları, gönlündeki arzu ve hedefleri gerçekleştirmek adına Yeken'i başka yollar aramaya sevk etmiştir. Bu bağlamda devlet kademelerinde görev almayı hedeflerine götürecek bir araç olarak gören Yeken, aristokrat bir ailede yetişmesi ve çeşitli entelektüel donanımlar kazandığı iyi bir eğitim alması nedeniyle henüz genç yaşta olmasına rağmen devlette farklı iş imkânlarına sahip olmuştur. Böylelikle 1893 yılında Mısır'da yerel naiplik ve Yabancılar Bölümü Divan Kâtipliği gibi devletin farklı kademelerinde resmi görevler almıştır.⁹

⁷ Ebu'l-Fayd 'Abdussettâr b. 'Abdulvehhâb el-Bekrî, *Faydu'l-Meliki'l-Vehbâbi'l-Mute'âlî bi Enbâi Evâilil-Qarni's-Sâlişe 'Aşara ve't-Tevâlî*, thk.: 'Abdumelik b. 'Abdillâh b. Diheys, (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2009), 3: 1968; Edhem Âl Cundî, *A'lâmu'l-Edeb ve'l-Fenn*, (Şam: Maṭba'atu'l-İttihâd, 1958), 2: 464; Hayruddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm-Qâmûsu Terâcim li-Eşbari'r-Ricâli ve'n-Nisâ*, (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1980), 8: 118.

⁸ Mucâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, 2: 804; Veliyyüddin Yeken, *Divânu Veliyyiddîn Yeken*, (Kâhire: Maṭba'atu'l-Mukteṭaf ve'l-Muḳaṭṭam, 1924), 5-6; Buṭros el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, (Beyrût: Dârul-Mekşûf ve Dâru's-Şekâfe, 1964), 410.

⁹ Nikola Ziyâde, *A'lâm 'Arab Muhdeşün Mine'l-Qarneyni's-Sâmine 'Aşar ve't-Tâsi'a 'Aşar*, (Beyrût: el-Ehliyye li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1994), 157.

2.2. İstanbul'a İlk Seyahati

Yeken, 1897 yılında yirmi dört yaşına geldiğinde, doğduğu ve her daim özlemine çektiği yer olan İstanbul'a seyahat etmiştir. Bu seyahatinde İstanbul'da yaklaşık olarak bir yıl geçiren Yeken, Devlet Şurâ Meclisi üyesi olan amcası Muhammed Fâik Yeken Bey'in yanında kalmıştır. Sultan II. Abdülhamid tarafından kendisine verilen ikinci derece memurlukla gönlü büyük bir minnet ve memnuniyet duygusuyla dolan Yeken, kendini asil bir Osmanlı mensubu gibi hissetmiştir.¹⁰ İstanbul'da geçirdiği süre zarfında, âşık olduğu bu eşsiz şehri karış karış gezerek, doyumsuz boğaz manzarası ve doğal güzelliklerinin tadını çıkarmıştır. Veliyyüddin, bir yandan bu büyüleyici şehrin bitmek bilmeyen güzellikleriyle ömrü boyunca unutamayacağı hatıralar biriktirmiş, diğer yandan ise İstanbul'da geçirdiği bu süre içerisinde karşılaştığı siyasî, sosyal ve ekonomik ortamın getirdiği çetin şartlar altında sıkıntı çeken insanlar nedeniyle gönlünde derin acılar hissetmiştir. Bunun üzerine oldukça radikal bir kararla aristokrat aslını, elit yaşam tarzını ve devlete karşı olumlu düşüncelerini bir kenara bırakarak, halkın özgürlüğü için mücadele etme yolunu tercih etmiştir.¹¹

2.3. Mısır'a Dönmesi ve İstanbul'a İkinci Seyahati

Devletine bağlı bir asilzade olarak geldiği hayallerinin şehri İstanbul'dan mücadeleye kararlı bir karakterle ayrılarak Mısır'a dönen Yeken, ıslahat hareketleri ve halkın özgürlük mücadelesinin bir parçası olması ümidiyle *el-İstikâme* adını verdiği gazetesini yayımlamaya başlamıştır.¹² Kendi kanaatine göre halkı bilinçlendirme amacıyla İstanbul'da karşılaştığı olumsuzlukları, sesini geniş kitlelere duyurabilmek adına kurduğu gazetesinde korkusuzca dile getirmeye başlamıştır. Bu anlamda Sultan II. Abdülhamid ve taraftarlarını ağır bir dille eleştirmiştir. Yazılarında Sultan'ın izlediği siyasete ve İstanbul'dayken devlet yönetiminde şahit olduğu çekişmelere var gücüyle yüklenmiştir. Söz konusu politika ve çekişmelerin, halkın içinde bulunduğu kötü şartları daha da çekilmez bir hale getiren olumsuz yansımalarını dillendiren yazılar kaleme almıştır. Osmanlının uzantısı sayılan bir yönetime tabi olan

¹⁰ Hännâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Hadîs*, (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1986), 2: 208; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 411; Âl Cundî, *A'lâmu'l-Edeb ve'l-Fenn*, 2: 464.

¹¹ el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 411.

¹² Ziyâde, *A'lâm 'Arab Muhdeşân*, 157; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 411.

Kahire’de oldukça yüksek perdeden seslendirilen bu kadar ağır eleştirinin yankılarının İstanbul’a ulaşması gayet doğal bir sonuçtur. İstanbul’daki yönetimin tepkilerini üzerine çeken gazetenin, alınan bir kararla Osmanlı vilayetlerine girişi yasaklanmıştır. Alınan bu kararın doğurduğu sonuçlarla siyasî ve ekonomik anlamda zorluklarla karşılaşan ve bu nedenle gazeteyi kapatmak zorunda kalan Yeken,¹³ gazetesine sitem yüklü şu beyitlerle veda etmiştir:¹⁴ (Tavîl):

وَلَمَّا عَدَا قَوْلُ الصَّوَابِ مُذَمِّمًا   عَزَمْتُ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ صَوَابًا
فَجَافَيْتُ أَقْلَامِي وَعُقْتُ «اسْتِقَامَتِي»   وَرَحْتُ أَرْجِي لِسَلَامَةِ بَابَا
“Doğru söz yerilir olduğunda, azmettim doğruyu söylememeye.”

“Darıldım kalemlerime ve mazur gördüm ‘istikâmetimi’, bir (çıkış) kapı(sı) ümidiyle umutlandırımdı esenliği”

Ancak sahibi olduğu gazetesini kapatmak zorunda kalması, yönetim muhalifi bir karakter olarak yazmaya alışan Yeken’i eleştirel yazılar yazmaktan alıkoymamıştır. Bu nedenle yazılarını, sahipleriyle kendi arasında sıkı dostluk ilişkileri bulunan *el-Muşîr*, *el-Muḳaṭṭam* ve *el-Ḳânûnu’l-Esâsî* adlı gazetelerde “Züheyr” mahlasıyla sürdürmüştür.¹⁵ Bir yandan söz konusu gazetelerde sert eleştirilerine devam eden Yeken, diğer yandan da şiirleriyle meydan okumaktan geri durmayarak şu dizeleri dile getirmiştir:¹⁶ (Tavîl):

فَمَنْ مُبَلِّغٌ عَنِّي الْغَضَابَ الْأَلَى جَنَوَا   يَا بِيْ امْرُؤُ مَا إِنْ أَحَافُ غَضَابَا
أَدُمُّ فَلَا أَحْشَى عِقَابًا يُصِيبُنِي   وَأَمْدَحُ لَا أَرْجُو بِذَلِكَ نَوَابَا
“Benim korkmayan biri olduğumu, öfkelenenlere pabuç bırakmadığımı kim ulaştıracak o öfke dolu canilere?”

“Başıma gelecek cezadan korkmadan yererim, övgümlle hiçbir karşılık beklemeden överim.”

¹³ Âl Cundî, *A’lâmu’l-Edeb ve’l-Fenn*, 2: 464.

¹⁴ Yeken, *Dîvân*, 6; Ziyâde, *A’lâm ‘Arab Mubdeşûn*, 158.

¹⁵ Ziyâde, *A’lâm ‘Arab Mubdeşûn*, 158; el-Bustânî, *Udebân’l-‘Arab*, 411; Âl Cundî, *A’lâmu’l-Edeb ve’l-Fenn*, 2: 464.

¹⁶ Yeken, *Dîvân*, 6.

Yeken, gazetelerde yazmaya başladıktan bir yıl sonra tekrar İstanbul'a gitmiştir. Ancak bu seyahat, Yeken'i Gümrük Vergileri Konseyi'nde üye olarak görevlendiren Sultan II. Abdülhamid hükümetinin daveti üzerine gerçekleşmiştir. Yeken'in muhalif tutumu ve benimsediği kanaat nedeniyle gösterdiği karşıt faaliyetlere rağmen, hükümetin kendisini en sert biçimde eleştiren birisine devletin başkenti İstanbul'da böyle bir görevle karşılık vermesi oldukça tuhaf bir durum olarak karşımızda durmaktadır. Görünen o ki II. Abdülhamid yönetimi, güçlü bir kaleme sahip bu muhalif gazeteci ve yetenekli şairi kendi safına çekerek kazanmaya veya susturmaya çalışmaktadır.¹⁷ Bu nedenle Veliyyüddin Yeken'in, II. Abdülhamid hükümetinin kötü gidişatı düzeltmek için gerekli reformların yapılacağına ve daha fazla özgürlük talebinde bulunanların seslerine kulak vererek yeni bir anayasanın düzenleneceğine dair verilen vaatlere inandığı düşünülmektedir.¹⁸ İstanbul'a geldikten sonra ilk olarak Gümrük Vergileri Konseyi'nde üye olarak çalışan Yeken, bu işin kendisine uygun olmadığını ve kendisini çok zorlayacağını anladıktan sonra, görevinin değiştirilmesini ifade eden bir dilekçe ile Sultan'a ricada bulunmuştur. Talebi uygun gören Sultan Abdülhamid, Yeken'i Maarif Yüksek Konseyi üyeliğine atamıştır.¹⁹

2.4. Hapse Atılması ve Sivas'a Sürgün Edilmesi

Hükümetin başkentte görev vermesi, talebini dikkate alarak görev değişikliğine gitmesi gibi olumlu-olumsuz yaklaşımlar, Veliyyüddin Yeken'in görüş ve kanaatlerinde herhangi bir değişiklik ortaya koymamıştır. Yeni atandığı dairedaki yozlaşmaları, entrikaları ve işleyişteki bozuklukları gören Yeken, mücadelesini burada sürdürmeye karar vermiştir. Bu anlamda Maarif Bakanı ve Genel Sekreteriyle anlaşmazlıklar yaşamıştır. Keza Sultan Abdülhamid'in başkâtibini aşağılayarak onu "Yalancı Başkâtıp" olarak nitelemiş ve bazı yabancı gazetelerde aleyhine yazılar yazmıştır. Yeken'in yönetim kademesiyle anlaşmazlıkları bununla sınırlı kalmamıştır. Sultan'ın başmüfettişi olan "Kabasakal" lakaplı Çerkez Mehmet Paşa'ya küfretmiş,

¹⁷ Aysel Ergül, "Veliyyüddin Yeğen", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy.: 5, (Erzurum: 1996): 204; Musa Yıldız, "Bir Osmanlı Aydın Veliyyüddin Yeken ve Sivas Hatıraları", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, (Sivas: 2007), 2: 472.

¹⁸ el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 411.

¹⁹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8: 118; Âl Cundî, *A'lâmu'l-Edeb ve'l-Fenn*, 2: 465; Ziyâde, *A'lâm 'Arab Muhdeşûn*, 158; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 411.

Mısır gazetelerinde Sultan'ın en yakın dostlarından olan Ebu'l-Hudâ'yı eleştiren yazılar kaleme almıştır. Yaptıklarıyla tüm şimşekleri üzerine çeken Yeken, devletin üst kademelerinde görevli pek çok kimsenin açık hedefi haline gelmiştir. Evi, hedef aldığı kişilerin casusları ve komplocuları tarafından sıkı gözetime tutulmuş, hakkında pek çok dedikodu ve söylenti ortaya atılmıştır. Ebu'l-Hudâ tarafından Abdülhamid aleyhine faaliyet gösteren gizli bir derneğe üyelikle itham edilmiştir. Evinde yapılan aramalar neticesinde Sultan Abdülhamid aleyhine yazılar içeren evraklar bulunarak, aleyhine delil olarak kullanılmak üzere bunlara el konulmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in gözünden düşen Yeken, 1902 yılında bir süre hapse atıldıktan sonra Sivas'a sürgüne gönderilmiştir. Hükümet, Yeken'i sürgüne göndermesine rağmen, Vilayet Evrak İşleri Müdür Yardımcılığı gibi saygın bir görevle görevlendirmiş ve geçimini sağlayacak kadar maaş vermiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılına kadar Sivas'ta kalan Yeken, burada Sivaslıların sıcak ilgisiyle karşılaşmış, yerli ve yabancı pek çok kişiyle güzel dostluklar kurarak kendini yazmaya adanmıştır.²⁰ Yeken hatıralarında, sürgün yıllarında İstanbul'a seyahatinden başlayıp Sivas'a sürgüne gönderilene kadar hayatını konu alan ve en kapsamlı eseri sayılabilecek *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl* adlı iki ciltlik eserini yazdığını, buna ek olarak pek çok şiir yazmasına rağmen bunların çoğunun kaybolup gittiğini ve yaşadığı müddetçe kaybolan eserlerine üzölmeye devam edeceğini ifade etmektedir.²¹ Bu anlamda şairin sürgünde geçirdiği zaman dilimi, hayatının en verimli yılları olarak değerlendirilebilir.

2.5. Mısır'a Dönmesi ve Vefatı

II. Meşrutiyet'in ilanıyla sürgünü sona eren Yeken, önce kısa bir süre ikamet edeceği İstanbul'a gitmiş, daha sonra da tamamen yerleşmek üzere Mısır'a dönmüştür. Mısır'a döndüğünde arkadaşları ve sevenleri onuruna büyük bir edebî kutlama düzenlemişlerdir. Buradaki hayatında yeniden yazmaya başlayan şair, *el-Mukattam*, *el-Ebrâm* ve *el-Mueyyed el-Mısrî*

²⁰ Veliyyüddin Yeken, *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl*, (Kâhire: Matba'atu'l-Ma'ârif, 1911), 1: 9-21; Yeken, *Dîvân*, 7; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 412; Ziyâde, *A'lâm 'Arab Muhdesûn*, 158; Mucâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, 2: 804; Faruk Bozgöz, "Son Dönem Bir Osmanlı Aydını ve Düşünürü: Veliyyüddin Yeken", *Nüşba Şarkîyat Araştırmaları Dergisi*, 1/3, (2001): 136.

²¹ Yeken, *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl*, 2: 151; Yeken, *Dîvân*, 7; Âl Cundî, *A'lâmü'l-Edeb ve'l-Fenn*, 2: 465.

gibi günlük gazetelerde makale ve yazılar kaleme almıştır. Bunun yanında yazdığı şiirleri ve edebî biyografileri dört yıl boyunca *ez-Zubûr* dergisinde yayımlamıştır. Ayrıca *el-İkdâm* gazetesinin genel yayın yönetmenliğini üstlenmiştir.²² Bazı kaynaklarda *el-İkdâm* gazetesini 1912 yılında İskenderiye'de bizzat kendisinin kurduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.²³

Bu süreçte Yeken, Mısır yerel hükümeti Adalet Bakanlığı Kâtipliği görevine getirilmiş, çok memnun kaldığı bu görevini 1914 yılına kadar sürdürmüştür. 1914 yılında Mısır Sultanı Hüseyin Kâmil tahta çıktığında, kendisini divan kâtibi olarak atamıştır. Şairin kardeşine yazdığı bir mektupta bu görevde geçirdiği günlerini hayatının en mutlu dönemi olarak nitelediği görülmektedir.²⁴ Ancak şairin bu mutlu günleri pek uzun sürmemiştir. İyiden iyiye ağırlaşan astım hastalığı Yeken'i nefes alamayacak hale getirmiş, adeta günden güne eritmiştir. Bazı kaynaklarda şairin kokain mübtelası olduğuna ve buna bağlı olarak rahatsızlandığına dair bilgiler mevcuttur.²⁵ 1919 yılında görevinden ayrılmak zorunda kalan şair, yakalandığı bu hastalık neticesinde 6 Mart 1921 tarihinde Kahire'nin güneyinde yer alan Hulvân semtinde vefat etmiştir.²⁶

3. Eserleri

Aldığı eğitimin bir sonucu olarak yazarlığa oldukça erken yaşlarda başlayan Yeken'in, büyük bir çoğunluğu gazete ve dergilerde yayımlanan makale ve şiirleri sonraki dönemlerde bir araya getirilerek kitaba dönüştürülmüştür. Yeken'in eserlerinden bazıları basılarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Diğer eserlerinin basıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Veliyyüddin Yeken'in basılan ve basılmayan bilinen başlıca eserleri şunlardır:

²² Mucâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, 2: 804; Yeken, *Dîvân*, 7.

²³ el-Bustânî, *Udebân'l-'Arab*, 413.

²⁴ Yeken, *Dîvân*, 8.

²⁵ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8: 118; Muḥammed Ḥayr Ramaḍan Yûsuf, *Mu'cemu'l-Muellifîn el-Mu'âşirîn fî Âşârihim el-Maḥtûte ve'l-Mefkûde ve mâ Ṭubi'a Minhâ ev Ḥuḳûka Ba'de Vefâtihim*, (Riyâd: Mektebetu'l-Melik Fahd el-Vaṭaniyye, 2004), 2: 820.

²⁶ Âl Cundî, *A'lâmü'l-Edeb ve'l-Fenn*, 2: 466; Yeken, *Dîvân*, 9; el-Bustânî, *Udebân'l-'Arab*, 413; Ziyâde, *A'lâm 'Arab Muḥdesân*, 159; Mucâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, 2: 804.

3.1. Basılan Eserleri:

Yeken'in basıldığı bilinen eserleri, basım yıllarının kronolojik sıralamasına göre şu şekildedir:

3.1.1. Fukâhetu Zevi'l-Himem (Zevi'l-Fiğan)

Bazı kaynaklarda *Fukâhetu Zevi'l-Fiğan* adıyla yer alan eser,²⁷ Ebu'l-Hasan Alî b. Zureyk el-Bağdâdî'nin (ö. 420/1030) meşhur "ayniyye" kasidesine şerh olarak yazılmıştır. "Himmet Sahiplerine Espri" anlamına gelen eser, 1893 yılında Kahire'deki el-Maṭba'atu'l-'Umûmiyye'de 28 sayfa olarak basılmıştır.²⁸

3.1.2. Havâṭıru Niyâzî

Aslı Resneli Ahmet Niyazi Bey tarafından yazılan "*Hatırat-ı Niyâzî*" veya "*Büyük Osmanlı İnkılabı Tarihinden Bir Sayfa*" adlı bu eser, halkı özgürlük ve çağdaşlaşma hususlarında bilinçlendirmek amacıyla Veliyyüddin Yeken tarafından Arapçaya tercüme edilerek 1909 yılında Kahire'de basılmıştır.²⁹

3.1.3. el-Ma'lûm ve'l-Mechûl

Sivas'ta geçirdiği sürgün günlerinin ürünü olan iki ciltten ibaret bu eser, şairin en kapsamlı eseri olarak bilinmektedir. Yazarın, çocukluk ve gençlik günlerinin yanında Osmanlı yönetiminin genel durumu, İstanbul ve Mısır'da meydana gelen başlıca siyasî olaylar ve İstanbul seyahatlerinden bahsettiği eserin birinci cildi 1909 yılında Kahire'de basılmıştır. İstanbul'da kendisine kurulan komplo, bunun neticesinde hapse atılması, hapiste geçirdiği sürede kendisinin ve ailesinin yaşadıkları, Sivas'a sürgüne götürülürken yoldaki izlenimleri ve Sivas'a dair pek çok önemli bilgi içeren

²⁷ Mucâhid, *el-A'lâmu's-Şarḳiyye*, 2: 806.

²⁸ el-Fâhûrî, *el-Câmi'*, 2: 211; Muḥammed Mendûr, *Muḥâdarât 'an Veliyyiddîn Yeken*, (Birleşik Krallık, Muessesetu Hindâvî, 2017), 48.

²⁹ Yeken, *Dîvân*, 8; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 415; el-Fâhûrî, *el-Câmi'*, 2: 211; Mendûr, *Muḥâdarât*, 21.

yedi yıl devam eden sürgün günlerini anlattığı ikinci cildi de 1911 yılında yine Kahire'de yayımlanmıştır.³⁰

3.1.4. eş-Şahâifu's-Sûd

“Kara Sayfalar” anlamına gelen bu eser, Yeken'in *el-Muqattam* gazetesinde bir kısmı “Züheyr” mahlasıyla, bir kısmı da asıl adıyla yazdığı sosyal içerikli makalelerin derlenmesinden ibarettir. 1910 yılında el-Muqtataf matbaasında basılan bu eserde Yeken,³¹ toplumda yaygın olarak görülen bazı adetleri, hurafeleri ve ahlakî meseleleri ele alarak eleştirmektedir. Yazar, makalelerinden bazılarında zaman zaman kısa şiirlerle, bazen de uzun kasidelerle başlamakta ve toplumda meydana gelen tuhaf olaylar ve çirkinliklere yer vermektedir.³²

3.1.5. et-Tecârîb

“Tecrübeler” anlamına gelen bu eser, *eş-Şahâifu's-Sûd*'da olduğu gibi Yeken'in muhtelif gazetelerde yayımlanmış sosyal içerikli eleştirel makale ve araştırmalarının Lübnanlı bir gazeteci olan Fuâd Muğabğib tarafından derlenerek 1913 yılında yayımlanmasından ibarettir. Bu makalelerden bir kısmı birkaç beyitlik şiirlerle başlarken, bir kısmı da Yeken'e ait müstakil şiirler içermektedir.³³

3.1.6. Dikrân ve Râif

Özgürlük, hoşgörü, kardeşlik gibi sosyal barışın temel unsurlarını konu edinen, zulüm ve despotizmin çirkinlilerinden de bahseden bu roman, Sultan II. Abdülhamid döneminde azınlıkların yaşamlarını anlatmaktadır. Mısır'da basılan romanın basım tarihine dair net bir bilgi bulunmamaktadır.³⁴

3.1.7. Divânu Veliyyidîn Yeken

³⁰ Yûsuf Es'ad Dâğır, *Maşâdiru'd-Dirâsâti'l-Edebîyye*, (Beyrût: Menşûratu'l-Câmi'atil-Lubnâniyye, 1972), 2: 765; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 416; Bozgöz, “Veliyyüddîn Yeken”, 139.

³¹ Yûsuf Aliân Serkîs, *Mu'cemu'l-Matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-Mu'arraba*, (Kâhire: Mektebetu's-Sekâfe ed-Dîniyye, tsz.), 2: 1953.

³² el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 415-416.

³³ el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 416; Bozgöz, “Veliyyüddîn Yeken”, 140.

³⁴ el-Fâhûrî, *el-Câmi'*, 2: 211; Mendûr, *Muhâdarât*, 48.

Veliyyüddin Yeken'in vefatından üç yıl sonra 1924 yılında kardeşi Yûsuf Hamdî Yeken tarafından derlenerek yayımlanmıştır. Kardeşi, şaire dair bulabildiği şiirleri 127 sayfadan ibaret olan bu divanda bir araya getirmiştir. Mukaddimesinde, şairin yakın dostu An'ûn Cümeyyil'in Yeken'in hayatını ve edebi kişiliğini kaleme aldığı divan, kardeşi tarafından yedi bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler sırasıyla; siyasî şiirleri, mersiyeleri ve taziyeleri, kutlama ve methiyeleri, dehiyyâtı, hicivleri, aşk şiirleri ve çeşitli konularda karışık şiirleri şeklindedir.³⁵ Şairin siyasî şiirleri divanın en geniş kısmını kaplarken, hicivleri sadece dört beyitten ibarettir. Divan, şairin makalelerinin başında ve metnin içinde yer alan şiirlerini içermektedir. Kardeşi, divanın mukaddimesinde abisinin yirmi yaşına gelmeden önce şiir yazmaya başladığını, gazetelerde pek çok şiirin yayımlandığını ve divanın basımından otuz yıl önce abisinin tüm şiirlerini yaktığını dile getirmektedir. Divanda derlenen şiirlerin ise, sonraları söylenen şiirler olduğunu belirtmektedir.³⁶ Ayrıca *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl* adlı eserinde Yeken, İstanbul'da geçirdiği süreçte yazdığı şiirlerinin önemli bir bölümüne sürgüne gönderilmeden önce evine yapılan baskında el konulduğunu ve Sivas'ta yazdığı şiirlerinden pek çoğunun ise kaybolduğunu belirtmektedir.³⁷

3.1.8. 'Afvu'l-Hâtır

Yeken'in "Zihinden Geçenler" anlamına gelen bu eseri, 1955 yılında Lübnanlı şair ve yazar Emin Nahle'nin, Yeken'in kendi el yazısıyla telif ettiği asıl nüshaya yazdığı bir önsözle, Beyrut'taki el-Matba'atu'l-'Aşriyye'de 100 sayfadan ibaret olarak basılmıştır.³⁸ Eserin orijinal nüshasının, *et-Tecârib* kitabını yayımlayan Fuâd Muğabgib'de olduğu ve çoğaltmak amacıyla An'ûn Cümeyyil'in bu nüshayı ödünç aldığı belirtilmektedir. Eser, Yeken'in bazı nesirleri ve divanında yer almayan bazı şiir parçalarını içermektedir.³⁹

3.2. Basılmayan Eserleri:

³⁵ el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, 415.

³⁶ Yeken, *Dîvân*, 3; Âl Cundî, *A'lâmu'l-Edeb ve'l-Fenn*, 2: 465; Mendûr, *Muhâdarât*, 49.

³⁷ Yeken, *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl*, 2: 151.

³⁸ Yûsuf, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, 2: 821.

³⁹ Mendûr, *Muhâdarât*, 57.

Yeken'in eserlerinde veya kaynaklarda kendisine ait olduğuna dair bilgiler bulunmakla birlikte, günümüze kadar basılmayan hatta kaybolduğuna ve tanınmadığına dair bilgilere rastlanan eserleri bulunmaktadır.⁴⁰ Bu eserler şu şekildedir:

3.2.1. el-‘Aşru'l-Cedîd

Yeken, “Yeniçağ” anlamına gelen bu eserini *el-Ma‘lûm ve'l-Mechûl* adlı eserinde zikretmektedir. Kitapta, Sultan Abdülhamid hakkında herhangi bir olumsuzluğa değinmeden Mısır ve Türkiye’de geçen bazı olaylardan bahsettiğini ve basılması için Mısır’a gönderdiğini ancak bu eserden bir daha haber alamadığını belirtmektedir.⁴¹

3.2.2. Tâlâk

“Boşanma” anlamına gelen ve Fransız yazar Paul Bourget’e ait orijinal adı *Le Divorce* olan roman, divan kâtibi olarak çalıştığı dönemde Yeken tarafından Arapçaya çevrilmiştir.⁴² Eserin kesin olarak basıldığına dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, kimi kaynaklarda Yeken’in vefatından sonra basılmış olma ihtimalinden bahsedilmektedir.⁴³

3.2.3. Kitâbu'l-‘Acâib ve Kitâbu'l-Ĥavâtır

Yeken’in, *‘Afvu'l-Ĥâtır* adlı eserinde yer alan “*Gözyaşlarıyla Yazılmış Bir Bölüm*” adlı makalesinde adlarını zikrettiği bu iki kitabın içeriğine ve yayımlanıp yayımlanmadıklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁴

3.2.4. Mietu Burhân ve Burhân ‘Alâ Zülmi ‘Abdilhamîd

“Abdülhamid’in Zulmüne Dair Yüz Bir Delil” anlamındaki bu eserin adı, şairin divanında yer alan bir şiire dair sunulan bilgide geçmektedir. Divanı derleyen kardeşi, söz konusu iki şiirin *Mietu Burhân ve*

⁴⁰ el-Bustânî, *Udebâu'l-‘Arab*, 416.

⁴¹ Yeken, *el-Ma‘lûm ve'l-Mechûl*, 2: 18; Yûsuf, *Mu‘cemu'l-Muellifîn*, 2: 821.

⁴² Mendûr, *Muhâdarât*, 21.

⁴³ Yûsuf, *Mu‘cemu'l-Muellifîn*, 2: 821.

⁴⁴ Veliyyüddîn Yeken, *‘Afvu'l-Ĥâtır*, (Beyrût: el-Mektebetu'l-‘Aşriyye, 1955), 48; Mendûr, *Muhâdarât*, 55; Mucâhid, *el-A‘lâmu’s-ŞarĤiyye*, 2: 806; Yûsuf, *Mu‘cemu'l-Muellifîn*, 2: 821; Bozgöz, “Veliyyüddîn Yeken”, 142.

Burbân 'Alâ Zulmi 'Abdilhamîd kitabında “dîn” ve “hilafet” başlıklarıyla geçtiğini ifade etmektedir.⁴⁵

3. Veliyyüddîn Yeken'in Eserlerinde II. Abdülhamid

1798 Napolyon'un Mısır'ı işgalinden sonra ortaya çıkan neo-klasik edebiyat akımının bir parçası olan Veliyyüddîn Yeken, sadece bir şairden ibaret olmayıp, çocukluğundan itibaren aldığı kaliteli eğitim sayesinde aynı zamanda ateşli bir hatip, korkusuz bir gazeteci ve sosyal eleştirmendir. Divanında yer alan şiirlerin büyük bir çoğunluğunu siyasî şiirlerin teşkil etmesinden hareket ederek Yeken'in siyasî bir şair olduğunu ifade etmek mümkündür. Ayrıca şiir ve yazılarında ağırlıklı olarak siyaseti işlemesi, onun vatanı ve toplumu ilgilendiren meselelere dair problemleri neo-klasik akım içinde yer alan çağdaş bir edebiyat yaklaşımıyla çözüme kavuşturma yönünde çaba sarfettiğini göstermektedir. Bir başka deyişle, edebiyatı toplum ve siyasette gördüğü sorunların çözüme kavuşturulması adına bir araç olarak görmektedir.

Yeken'in İstanbul'a ilk seyahati öncesinde *el-Kâhire*, *en-Nîl* ve *el-Mikyâs* gazetelerinde kaleme aldığı ilmî ve edebî yazılarda, ne Sultan Abdülhamid'in şahsına ne de yönetimine ve yönetim anlayışına dair olumsuz bir görüşün varlığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Aksine hayallerinin şehri İstanbul'a olan özleminin bir yansıması olarak, Osmanlı hükümeti ve halifesine karşı olumlu duygu ve düşüncelere sahiptir. Yeken, ilk makalelerinde İslâm birliğini ve bu birliğin temsil makamı konumundaki Osmanlı hilâfetini destekleyerek, Sultan Abdülhamid'in İslâm dünyasını mazisindeki ihtişamlı günlerine döndüreceğine inanmıştır. Bu nedenle Sultan ve yönetimi aleyhine faaliyet gösteren milliyetçi yaklaşımlara eleştiriler yöneltmiştir.⁴⁶ Osmanlı karşıtlığı olmamakla birlikte Yeken'in, gençlik dönemlerinden beri siyasî reform yanlısı bir tutum sergilediği bilinmektedir. Genç yaşlarda devlet kademelerinde başladığı muhtelif görevlerde karşılaştığı yönetimdeki usulsüzlük ve ahlakî çöküş gibi hususlar, şairi topluma karşı sorumluluklarının farkına varmış dertli bir

⁴⁵ Yeken, *Dîvân*, 43; Mucâhid, *el-A'lâmü's-Sarkîyye*, 2: 806; Yûsuf, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, 2: 821.

⁴⁶ Ömer Desûkî, *fi'l-Edebi'l-Hadîs*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1964), 2: 148; Şükran Fazlıoğlu, “Veliyyüddîn Yeken”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 43.

bireye dönüştürmüştür.⁴⁷ Bu hususu bir dava ve ideal gören şair, bu ideal uğruna toplumu bilinçlendirme gayreti içerisine girmiş, gerektiğinde bedel ödemekten çekinmemiştir. Sivas'ta geçirdiği uzun sürgün yılları bu uğurda ödediği bedelin bir parçasıdır. Şair, yaşadığı toplumun ihtiyaçlarına oldukça duyarlı ve idealist bir yaklaşım sergilemiş, siyasî ve sosyal içerikli şiirleriyle toplumun temel ihtiyacı olarak gördüğü "hürriyet" kavramına odaklanmıştır. Şairin hayat hikâyesinin satır aralarına bakıldığında tam anlamıyla "hürriyet" kavramıyla ilk İstanbul seyahati esnasında karşılaştığı yönünde bir çıkarımda bulunulabilir. Zira bu seyahat öncesinde şairin hayatındaki en büyük özlemin, hayallerini süsleyen doğduğu yer olan İstanbul'a kavuşmak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İstanbul'a geldikten sonra burada duyduğu, gördüğü ve okuduğu şeyler, çocukluğundan bu yana zihin ve gönül dünyasında büyüttüğü İstanbul, devlet ve devletin yöneticisi konumundaki Sultan II. Abdülhamid algısını kökünden değiştirmiştir.⁴⁸ Bir başka deyişle şair, seyahatinden önce zihninde kurguladığı İstanbul ve Osmanlı idaresinin gerçekte bir karşılığı olmadığı kanaatine varmıştır. Seyahati esnasında devlet kurumlarında gördüğü yozlaşma ve siyasî entrikaların etkisiyle eleştirilerinin dozunu artırarak, Sultan Abdülhamid'in karşısında yer almış ve Jön Türkler'i desteklemiştir. Edindiği bu yeni kanaatle Mısır'a döndükten sonra gazetelerde yayımladığı makale ve şiirlerinde, Osmanlı yönetimince halkın tümünün özellikle de azınlıkların özgürlüklerinin kısıtlandığı ve insanların en temel hakkı olan özgürlük talebinde bulunanların baskıya maruz kaldıkları düşüncesine yer vermiştir. Bu durumun sorumluluğunu ise, sadece devletin değil aksine tüm ümmetin karşılaştığı büyük zarar ve sıkıntıların başlıca nedeni olarak gördüğü yönetimin başı Sultan II. Abdülhamid'e yükleyerek, onu ağır bir dille eleştirmiştir.⁴⁹ Yeken, Sultan Abdülhamid'i divanında yer alan "Bir Kış Gecesinde Boğaz" anlamına gelen "Ḥalîc Busfûr fî İhdâ Leyâli's-Şitâ" adlı kasidesinde adeta hedef gösterircesine "İşte suçlu budur" şeklinde

---

⁴⁷ el-Fâhûrî, *el-Câmi'*, 2: 208.

⁴⁸ Hüseyin Yazıcı, "Türk Asıllı Mısırlı Yazar Muhammed Veliyyüddin Yeğen", *İlmi Araştırmalar*, sy.: 7, (İstanbul: 1999): 239.

⁴⁹ Veliyyüddin Yeken, *et-Tecârib*, (Kâhire: Müessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve' s-Sekâfe, 2015), 65; Mehmet Yalar, "Eleştirmen ve Şair Olarak Veliyyüddin Yeğen'in Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2, (2007): 34.

göndermede bulunarak, tüm sıkıntıların sorumlusu olarak görmektedir:⁵⁰
(Serî’):

فِي لَيْلَةٍ لَيْسَ بِهَا كَوْكَبٌ   كَأَنَّ مَا مَشَرَتْهَا مَعْرَبٌ
يُمَسِّي سَوَادًا كُلُّ مَا بَيْنَهَا   فَمَوْقَهَا وَتَحْتَهَا غَيْهَبٌ
لَا يُدْرِكُ الْفِكْرُ بِهَا مَطْلَبًا   فَكُلُّ مَا يَطْلُبُهُ يَهْرَبُ
جَاؤُوا بِمَظْلُومٍ إِلَى ظَالِمٍ   قَالُوا لَهُ هَذَا هُوَ الْمُذْنِبُ

“Yıldız olmayan ve adeta doğusu batısı birbirine girmiş bir gecede..”

“Arasında olan herşey dönüyor kapkaranlığa, zulüm ve kasvet var üstünde ve altında.”

“Fikir erişemiyor hiçbir muradına, dilediği herşey uçup kaçıyor aşında.”

“Getirdiler bir mazlumu zalime, dediler ki suçlu budur işte..”

Yeken, Sultan Abdülhamid’i devletin ve ümmetin yaşadığı istikrarsızlıkların başlıca nedeni olarak görmekle yetinmemiştir. Sürgünde bulunduğu dönemde kaleme aldığı *el-Ma’lûm ve’l-Mechûl* adlı eserinde iddia ve ithamlarını zirveye çıkararak Sultan’ı, iktidarda kaldığı 33 yıl boyunca halkına zulmeden, bu halkın evlatlarını katleden ümmetin düşmanı olarak nitelemiştir. Ayrıca Sultan Abdülhamid’in karakterinin akılların hayrete düşerek idrâk edemediği bir gizem ve anlaşılması mümkün olmayan bir muamma olduğunu, ne Osmanlılarda ne de Batılılarda siyasetini gerçek anlamda anlayan birinin bulunmadığını, dahası kendisine en yakın şahsiyetlerin bile ne kastedtiğini anlayamadıklarını belirtmiştir.⁵¹

Muhalef tutumlarının ilk dönemlerinde şair, şiirlerinde Sultan Abdülhamid karşıtlığını çağrıştıran imalı ifadeler kullanmaktadır. Şartların tam anlamıyla oluşmadığını düşünmüş olacak ki halifeyi doğrudan anmak yerine göndermelerde bulunmayı tercih etmektedir. Bu göndermelerinden birini “Vatanın Enkazı Arasında” anlamına gelen “Beyne Enkâdî’l-Vaṭan” adlı kasidesinde şu şekilde mısralara dökmektedir:⁵² (Tavîl):

وَلَا حَيْرٍ فِي مَلِكٍ إِذَا جَارَ شَعْبَهُ   وَلَا حَيْرٍ فِي مُلْكٍ إِذَا جَارَ حَاكِمُهُ

⁵⁰ Yeken, *Dîvân*, 60.

⁵¹ Yeken, *el-Ma’lûm ve’l-Mechûl*, 1: 222-225.

⁵² Yeken, *Dîvân*, 17.

“Kralda hiçbir hayır yoktur zulmederse halkına, yönetici zulmederse hiçbir hayır yoktur saltanatta.”

Her fırsatta Sultan II. Abdülhamid'i eleştirmeyi ilke edinen Veliyyüddin Yeken'in, şiirlerine kıyasla gazetelerde kaleme aldığı makale ve yazılarda daha pervasız davrandığı hatta çoğu zaman ölçüyü kaçırdığı anlaşılmaktadır. Muhaliflerin “istibdât devri” olarak nitelendirdikleri II. Abdülhamid dönemini, karanlık bir süreç olarak görmekte ve II. Abdülhamid'in din adına istibdât uyguladığı iddiasında bulunmaktadır.⁵³ Bu bağlamda “istibdât” ve “hürriyet” terimlerini de tamamen kendi düşüncesine uygun bir şekilde yorumlamaktadır. İstibdâdı, “*gaddar ve acımasız, katı kalpli, daima kindar, davranışlarında korkak, acılar içinde kıvranan ancak neresinin acıdığını bilmeyen halkına karşı mutlak otoriter, emrini adamlarından birine göndererek suçlu gördüğü kişiyi malından ve mülkünden soyutlayan, onur ve yetkisine el koyan, ailesi ve komşularından ayıran, aşağılayarak hapseden, tüm bunları suçlu gördüğü kişinin verdiği bir öğüt, söylediği doğru bir söz, tarafını tuttuğu bir hak veya parçası olmaktan kaçındığı bir zulüm nedeniyle yapan, bu kişinin ailesi ve çocuklarını darmadağın eden, evinin kapısına kilit vuran, polislerin evini kırmızı mumla mühürlemesini sağlayan, suçlu gördüğü kişiyi ve yakınlarını geçmişte anılan bir habere dönüştüren bir kral ki, işte bu istibdattır.*” şeklinde tanımlayarak, meseleye hayatında gördüğü acı olayların zihninde ve ruhunda bıraktığı acı izler üzerinden yaklaşmaktadır. Ayrıca Osmanlıların Abdülhamid döneminde yaşadıkları istibdâdı anlatabilmek için, tanımındaki ifadelerin yeterli olmadığı iddiasında bulunmaktadır.⁵⁴ Bu ve benzeri ifadelerden anlaşılan o ki Yeken'in Sultan Abdülhamid yaklaşımı, psikolojik bir saplantı ve takıntı odaklı olup, kalbinde nefret dolu bir komplekse dönüşmüştür. Bu amansız saplantı ve şiddetli nefretinin etkisiyle olmalı ki Yeken, oldukça ağır ifadeler kullanarak Sultan Abdülhamid'i asalak böceklerle benzetmekte ve iki hoş şeyin iki iğrenç şeyi rahatsız ettiğini belirtmektedir. Bunlardan birinin gül kokusunun rahatsız ettiği asalak böcekler, diğersinin ise özgürlük melteminin rahatsız ettiği Abdülhamid olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵ Yeken'in, Sultan Abdülhamid aleyhine kullandığı ağır ifadeler bunlarla sınırlı değildir. Özellikle *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl* adlı eserinde Sultan'ı; diktatör, egoist, mal-mülk ve saltanat

⁵³ Mendûr, *Muhâdarât*, 37.

⁵⁴ Yeken, *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl*, 1: 31; Mendûr, *Muhâdarât*, 32-33.

⁵⁵ Mendûr, *Muhâdarât*, 37.

mübtelası, ödle, vesvese takıntılı, en yakın adamları dâhil hiç kimseye güvenmeyen, şüpheci, kindar ve intikam düşkünü gibi kötü vasıflarla nitelemiştir.⁵⁶ Yeken'in olumsuz Abdülhamid algısı, sürgün sonrası iyiden iyiye tırmanıp sertleşerek, hiçbir muhalif tutum veya tavırla gerekçelendirilemeyecek kadar saplantılı bir vaka haline gelmiştir.

Öte yandan Yeken, dönem insanının başlarındaki yöneticilere mutlak itaatle bağlı olmalarından ve onları yüceltmelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Bu bağlamda Sultan Abdülhamid'i bilinçsiz bir şekilde "سُلْطَانُ الْبَرِّينِ وَالْبَحْرَيْنِ", "yeryüzünde Allah'ın gölgesi", "ظِلُّ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ" "iki kara ve iki denizin sultanı", "خَادِمُ الْحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ", "İki harem mescidinin hizmetkârı" ve "بَابِي الْكُونِ الْمُتَّصِفِ بِصِفَاتِ الْمَلَائِكَةِ" "meleklerin vasıflarına sahip yeryüzünün mimarı" gibi lakaplarla anmalarından yakınmaktadır.⁵⁷ Yeken, yapı itibarıyla eleştiriye yatkın bir karakter olması nedeniyle, her fırsatta başta Sultan Abdülhamid'i, dönemin yöneticilerinden pek çoğunu ve Sultan Abdülhamid yönetiminden yana olanları eleştirmekten sakınmamıştır. Eleştirilerinde duygusal davrandığı anlaşılan şairin, bazı hususlardaki haklılığı kabul edilse dahi eleştirilerinin yapıcı olmaktan ziyade yıkıcı olduğu ifade edilmelidir.⁵⁸

Yeken'in, Sultan Abdülhamid'e yönelttiği ağır itham, niteleme ve iddialarına ara vererek, takındığı muhalif tavrın sınırlarının net olarak belirlenmesi uygun olacaktır. Yeken, siyasî reform talebinde bulunan milliyetçi bir muhalif karakterle, Osmanlı mensubu olmaktan duyduğu iftiharını aynı anda taşımaktadır. Mısır'da yetişmesine rağmen İstanbul'u vatan olarak görmekte, edebî eserlerinde istibdâdan nefret eden ancak vatanına özlemle âşık bir Osmanlı profili sergilemektedir.⁵⁹ O, Sultan Abdülhamid'e karşı fanatik bir muhalifken aynı zamanda vatanına da tutkuyla bağlı bir şairdir. Şairin; "لِوَطْنِي مَيِّ حَيَاتِي وَكُلِّ مَا دُوَّهَا عَلَى أَنْ أَعِيشَ عُثْمَانِيًّا وَأَمُوتَ عُثْمَانِيًّا" "*Hayatım vatanımdır. Bunun haricindeki her şey, bir Osmanlı olarak*

⁵⁶ Yeken, *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl*, 1: 41-42.

⁵⁷ Yeken, *et-Tecârib*, 23.

⁵⁸ Yazıcı, "Muhammed Veliyyüddin Yeğen", 244.

⁵⁹ Yalar, "Eleştirilen ve Şair Olarak Veliyyüddin Yeğen", 32.

yaşayıp, bir Osmanlı olarak ölebilmem uğruna fedadır.”⁶⁰ ifadesi vatanseverliğini net olarak ortaya koymaktadır. Yeken’in vatani, devleti ve hilâfet makamına dair duyguları her daim olumlu olmuş, vatanperverlikle Abdülhamid karşıtlığını birbirinden ayrı tutmayı başarmıştır. Sultan Abdülhamid’in şahsında Osmanlı yönetimine ağır eleştiriler göndermesinin ardındaki temel nedenin, çok sevdiği vatanının ve halkın geleceğine dair duyduğu kaygılar olduğu tahmin edilmektedir. Şairin, önceki halifeler ve hilafet makamına övgüler gönderirken, yine adını zikretmeden Sultan Abdülhamid’i hilâfet makamına layık görmeyip ona zulüm isnad ettiğini belirten ve “*Mietu Burhân ve Burhân ‘Alâ Zulmi ‘Abdülhamîd*” adlı eserinin ikinci bölümünde bulunduğu dair bir anekdotla divanında yer alan şu şiiri tam olarak bunun bir göstergesidir.⁶¹ (Basî):

مِنْ آلِ عُثْمَانَ مَنْ سَادُوا وَمَنْ شَادُوا	خِلَافَةً قَدْ مَضَى عَنْهَا خَلَائِفُهَا
وَالْمَجْدُ يُبْقِيهِ لِلْأَخْلَافِ أَعْجَادُ	أَبْقُوا بِهَا الْمَجْدَ لِلْأَخْلَافِ بَعْدَهُمْ
يُحْشَى مِظَالِمَهُ عَادٌ وَشَادٌ	مَتَى انْتَهَتْ لِأَمِيرٍ فِي تَسَلُّطِهِ
يُنْكِيهِ فِي الرُّبِّ آبَاءٌ وَأَجْدَادُ	يَا وَيْلَنَا إِمَّا نُبْكِي لَنَا وَطَنًا

“Osmanlı, hanedanına mensup yönetip imar eden halifelerin geçip gittiği hilafet oldu.”

“Hilafetle arkalarından gelenlere bıraktılar şanı, sonradan gelenlere şanlar bırakır o şanı.”

“Ta ki o hükümdarın eline geçti ki zorbalıkta, zulmünden korkar dabi ‘Âd ve Şeddâd da.”

“Vah halimize! Ağlarınız bize ait o vatana, babalar ve atalar da ağlar toprakta ona.”

Başka bir şiirinde ise şair, vatani kaplayan başıbozukluktan yakınmakta ve düzeleceği yönündeki ümidini de yitirmemeye çalışmaktadır. Şair, bir yandan vatanın içine düştüğü durumun yarattığı

⁶⁰ el-Fâhûrî, *el-Câmi*, 2: 208.

⁶¹ Yeken, *Dîvân*, 43.

hüznü dillendirirken, diğer yandan buna sebep olarak adeta vatani diri diri toprağa gömenlere olan kızgınlığını şöyle dile getirmektedir:⁶² (Serî‘):

يَا وَطَنًا قَدْ جَرَى الْفَسَادُ بِهِ   مَتَى يُرِينَا إِصْلَاحَكَ الرَّؤْمُ
دُفِنْتَ حَيًّا وَمَا دَنَا أَجَلٌ   مَا ضَرَّ لَوْ دَافِنُوكَ قَدْ دُفِنُوا

“Ey her yanını yolsuzluk kaplayan vatan! Ne zaman düzeldiğini gösterir bize zaman?”

“Canlı canlı gömüldün ecelin yaklaşmadan, hiç fena olmazdı gömülse seni gömen.”

Bu şiirinde de şair, doğrudan isim vermeden eleştirerek kızgınlığını gösterme yolunu tercih etmektedir. Yeken’in, Osmanlı topraklarını vatan olarak gördüğü, bu yapıya karşı güzel ümitler beslediği açıkça anlaşılmaktadır. Şairin problemleri gördüğü kesim, vatanın yönetim makamıdır. Bu nedenle öfke ve nefret oklarını açıkça problemin kaynağına yönlendirmektedir.

Öte yandan Yeken’in genel olarak Osmanlı yönetimini özellikle de Sultan Abdülhamid’i hedef aldığı siyasî şiirlerinde bazı hususlar dikkatleri çekmektedir. Bu bağlamda en belirgin husus, küstahlık derecesine varan cesareti ve cüretkârlığıdır. Şair, özellikle sürgünde kaleme aldığı yazı ve şiirlerinde bu hususu fazlaca hissettirmektedir. Adeta kendisini sürgüne gönderenlere meydan okurcasına, yazdıklarına gösterilecek tepkiler nedeniyle başına gelebilecek sıkıntıların kendisini korkutamayacağını ve muhataplarının kendisi gibi sadece bir beşer olduklarını şu şekilde ifade etmektedir:⁶³ (Hezec):

فَمَنْ نَحْشَى وَفَوْقَ الْعَرْ   شِ مَهْمَا بَعْتَرُ بِشَرِّ
وَفِي الْأَيَّامِ مُتَسَّعٌ   وَفِي الْأَقْدَارِ مُدَّخَرُ
وَفِي الْأَجْدَاثِ مُعْتَبِرٌ   لَوْ أَنَّ النَّاسَ تَعْتَبِرُ
هَذَا النَّجْمُ مُنْعَفِرٌ   غَدًا وَالْقَصْرُ مُنْدَرُ

⁶² Yeken, *Dîvân*, 22-23.

⁶³ Yeken, *Dîvân*, 57.

"Kimden korkacağız ki? Ne kadar kibirlenirse kibirlensin tahttaki bir beşerdir."

"Gelecek (yeterli) günler var, kaderlerin de gizledikleri var."

"Kabirlerde ibretlikler var, ab ibret alabilse insanlar."

"Yarın bu taş (devrilerek) bürünecek toza toprağa, yıkılarak virane olacak saray da."

Kanaatimizce Yeken'in divanında yer alan ve Sultan II. Abdülhamid aleyhtarlığının en büyük göstergesi olan şiiri, "Emîru's-Şu'arâ" lakaplı Ahmed Şevkî'nin Abdülhamid'in tahttan indirilmesi üzerine hüznünü dile getirdiği "Yıldız Sarayı"⁶⁴ adlı kasideye yazdığı "Zamanın Gözyaşları" adındaki naziredir.⁶⁵ Neo-klasik Arap edebiyatında Sultan Abdülhamid'e olan hayranlığıyla bilinen Şevkî, Sultan'ın tahttan indirilmesi karşısında üzüntülerini dile getirdiği kasidesinde Yıldız Sarayı'nın durumunu ve Abdülhamid'ten sonra içinde buldukları şartları ağırlaşan saray kadınlarının dokunaklı hallerini aktararak kasideye giriş yapmaktadır.⁶⁶ (Kâmil):

سَلْ يَلِدِرًا ذَاتَ الْقُصُورِ	هَلْ جَاءَهَا نَبَأُ الْبُدُورِ
لَوْ تَسْتَطِيعُ إِجَابَةً	لَبَكَّتْكَ بِالذَّمِّعِ الْعَزِيزِ
أَخْبَتِي عَلَيْهَا مَا أَنَا	خَ عَلَى الْخُورْنَقِ وَالسَّيْدِيزِ
وَدَهَا الْجَزِيرَةَ بَعْدَ إِسْنٍ	مَاعَيْلٍ وَالْمَلِكِ الْكَبِيرِ

"Git de sor saraylar sarayı Yıldız'a, ay yüzölçülerin haberi geldi mi ona?"

"Eğer cevaplandırabilseydi, sana seller gibi gözyaşı dökerdi."

"Başına geldi aynı şekilde, el-Havarnağ ve es-Sedir⁶⁷ saraylarına ne geldiyse."

⁶⁴ Ahmed Muhammed el-Hûfî, *Dîvânu Şevkî Tevşîk ve Tevâib ve Şerh ve Ta'kîb*, (Kâhire: Nahdatu Mısr li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1979), 1: 341; Yeken, *Dîvân*, 26.

⁶⁵ Yeken, *Dîvân*, 30.

⁶⁶ el-Hûfî, *Dîvânu Şevkî*, 1: 341.

⁶⁷ Havarnağ ve Sedir: III-VII. yüzyıllar arasında Irak'ta hüküm süren Hristiyan Arap hânedanlığı olan Lahmîler'in başkentleri Hire'de yaptıkları iki meşhur saraydır. Daha geniş bilgi için bkz.: Mehmet Ali Kapar, "Lahmîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 54-55.

“Hidiv İsmail⁶⁸ ve büyük kraldan sonra, aynı şey isabet etti (Ravda) adasına da.”

Halifenin tahttan indirilmesinden sonra devletin içinde bulunduğu durumun vehâmetini ve yaşadığı hüznün derinliğini okuyucuya yansıtmak için, saray kadınlarının içler acısı hallerini uzunca bir girizgâhla ortaya koyduktan sonra Abdülhamid’e sitem tadında eleştiriler gönderirken şöyle demektedir:⁶⁹ (Kâmil):

شَيْخُ الْمَلُوكِ وَإِنْ تَضَعُ	ضَعِ فِي الْفُرَادِ وَفِي الضَّمِيرِ
نَسْتَعْفِرُ الْمَوْلَى لَهُ	وَاللَّهُ يَعْفُو عَنْ كَثِيرِ
وَنَرَاهُ عِنْدَ مُصَابِهِ	أَوْى بِبَاكِ أَوْ عَزِيرِ
وَنُصُونُهُ وَنُجْلُهُ	بَيْنَ الشَّمَاتَةِ وَالنَّكِيرِ
عَبْدَ الْحَمِيدِ حَسَابٌ مِثْ	لِكَ فِي يَدِ الْمَلِكِ الْعَفُورِ
سُدَّتِ الثَّلَاثِينَ الطَّوَا	لَ وَلَسْنَ بِالْحُكْمِ الْقَصِيرِ
تَنْهَى وَتَأْمُرُ مَا بَدَا	لَكَ فِي الْكَبِيرِ وَفِي الصَّغِيرِ
لَا تَسْتَثِيرُ وَفِي الْحَمَى	عَدَدُ الْكَوَاكِبِ مِنْ مُشِيرِ

“Padışahların efendisidir o, zaman aşığılasa da, hem gönüllerde hem de vicdanlarda.”

“Mevlâ’dan af dileriz ona, Allah birçok günahı affeder zira.”

“Başına musibet geldiğinde bir ağlayan veya yardım edene ihtiyaç duyduğunu görüyoruz.”

“Hem onu savunur hem de takdir gösteririz ona, alaylar ve inkâr arasında.”

“Ey Abdülhamid! Hesabını senin gibiler, Melik ve Gafûr olan Allah’a verirler.”

“Saltanat sürdün uzun otuz yıl boyunca, bu süre ne az bir zaman ne de kısa.”“

⁶⁸ Hidiv İsmâil (ö. 1895): 1863-1879 yılları arasında Mısır’ı yöneten ilk hidiv. Daha geniş bilgi için bkz.: Atilla Çetin, “İsmâil Paşa, Hidiv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 117-119.

⁶⁹ el-Hûfi, *Dîvânu Şevkî*, 1: 343.

"Yasaklayıp emrederdin dilediğin gibi, büyük küçük her türlü meseleyi."

"Danışmazdın hiç kimseye varken vatanda, yol gösterecek bilgiler yıldızlar sayısınca."

Şevkî'nin divanında yer alan Abdülhamid'e övgüler yağdırdığı "ed-Dustûru'l-'Usmâni",⁷⁰ "Necâtu's-Sultân 'Abdilhamîd"⁷¹ ve "es-Sultân 'Abdulhamîd"⁷² gibi önceki kasidelerine kıyasla, birazda yeni konjoktürü dikkate alarak yazdığı anlaşılan kasidesine çok kızan Yeken, naziresinde Şevkî'yi Abdülhamid'in zulmüne ortak olmakla itham ederek şöyle demektedir:⁷³ (Kâmil):

وَسَجَّتْكَ آفِلَةُ الْبُذُورِ	هَاجَتُكَ خَالِيَةَ الْمُصُورِ
وَنَسِيَّتْ سُكَّانَ الْقُبُورِ	وَدَكَّزَتْ سُكَّانَ الْمَمَى
رَبِّ لِبَاعِثِ الدَّمْعِ الْعَزِيْرِ	وَبَكَيْتِ بِالدَّمْعِ الْعَزِيْرِ
رَبِّ وَتَاهِبِ الْمَالِ الْكَثِيْرِ	وَلَوَاهِبِ الْمَالِ الْكَثِيْرِ
تِ مُضَيِّعِ أَهْلَةَ التُّغُورِ	حَامِي التُّغُورِ الْبَاسِمَا
مُخْلِئِي الْخُورَنَقِ وَالسَّيْدِيْرِ	إِنْ كَانَ أَحْلَى يَلْدِيْرًا
هَآ أَنْجُمٌ بَعْدَ الظُّهُورِ	أَوْ فَاسْتَسَرَّتْ مِنْ سَمَا
آلَافٌ أَطْلَالٍ وَذُورُ	فَلْتَأْتَلْنَ مِنْ بَعْدِهَا

"Boş saraylar etkiledi seni, üzdü seni dolunayın batışı."

"Hatırladın saraylarda oturanları, unuttun kabirlerde yatanları."

"Gözyaşları döktün seller gibi, ağlatıp duranlara seni."

"Çokça mal hibe edene de, malını gaspedip durana da."

"Sen ki gülen yüzleri koruyan, sınırlarda oturanları da ihmal edensin."

⁷⁰ el-Hûfî, *Dîvânu Şevkî*, 1: 412.

⁷¹ el-Hûfî, *Dîvânu Şevkî*, 1: 432.

⁷² el-Hûfî, *Dîvânu Şevkî*, 1: 536.

⁷³ Yeken, *Dîvân*, 30.

“Eğer boşalttıysa Yıldız’ı (sarayı), (öncesinde) el-Havarnak ve es-Sedîr’i boşaltan sakinleri..”

“Ya da yıldızları gizlendiyse göklerinde, (parıldayıp) görünmenin akabinde.”

“Sonrasında layık olsun ona, binlerce virane kalıntı ve yuva.”

Şevkî’nin 80 beyitten ibaret kasidesine, aynı vezin ve kafiyeyle kaleme aldığı 73 beyitlik bu kasideyle nazîre yapan Yeken, Sultan’ın tahttan indirilmiş olmasıyla korkacak hiçbir şey kalmadığı için ona doğrudan adıyla hitap etmektedir. Önceki şiir ve yazılarında daha çok gönderme yapmayı tercih eden şairin, bu şiirinde doğrudan halifenin adını anarak alaylı ifadeler kullanması dikkatleri çekmektedir. Sultan Abdülhamid’in, aç ve çıplak haldeki askerlerin durumuna aldırış etmeden böbürlenerek ipek kıyafetlere bürünmüş bir şekilde yaşam sürdüğünü, kendisine yapılan nasihatlere kulak asmadığını, devasa saraylarda yaşarken küçücük bir eve mahkûm kaldığını ve bir prens gibi yetişmesine rağmen bir prens gibi ölmeyi tercih etmediğini belirtmektedir. Şair, Sultan’ın istişareyi ihmal etmesine dair, Şevkî’nin hüznle yönelttiği eleştirinin aynısını farklı bir niyetle Abdülhamid’e yönelttikten sonra, Sultan’ın tahttan indirildiğinde “Hüküm, Kadîr olan Allah’ındır.” deyip iktidardaki günlerinde buna riayet etmediğini belirtmektedir. Dahası Sultan Abdülhamid’i ihanetle niteleyerek şöyle demektedir:⁷⁴ (Kâmil):

وَحَرَّتْ يَا عَبْدَ الْحَمِيمِ	وَمَا اسْتَحَيْتَ مِنَ الْخُورِ
إِنَّ الْخُورَ سَجِيَّةٌ	فَأَذْهَبَ فَمَا لَكَ مِنْ حَفِيرٍ
إِنَّ التَّلَّاتِينَ أَلَّتِي	مَرَّتْ بِنَا مَرَّ الْعُصُورِ
وَهَبَتْكَ بَجْرَةَ الْأُمُورِ	رَفَعْتَنِي فِي جَهْلِ الْأُمُورِ
وَرَدَّدْتَ عَارِيَةَ الْخِيَالِ	فَقَدْ بَعْدَ ذَلِكَ لِلْمُعِيرِ
مَنْ كَانَ يَدْعُوكَ الْخَبِيرِ	بِرَ فَلَاسْتَ عِنْدِي بِالْخَبِيرِ

“Ey Abdülhamid! İhanet ettin, vefasızlık yaptın. İhanetinden de biç utanmadın.”

“Abde vefasızlık (sende) karakterdir, çek git artık yoktur senin koruyucun.”

⁷⁴ Yeken, *Dîvân*, 30-32.

“Asırlar gibi hissederek geçirdiğimiz otuz yıl..”

“Sana bahşetti işlerinde tecrübe, ne var ki sen yaşadın bu işleri cabilce.”

“İade ettin hilâfet emanetini akabinde, emanetin sahibine.”

“Her kim sana deneyimli ve ehil derse, (bil ki) ehil değilsin bana göre.”

Yeken, bu şiirinde Sultan Abdülhamid'e karşı yıllarca kalbinde biriktirdiği kin, nefret ve öfkeyi pervasızca ortaya dökmektedir. Şairin diğer eserlerinde Abdülhamid'e dair yazdığı muhalif görüşler gözardı edilse bile, sadece bu şiire bakarak nefretinin basiretini köreltecek kadar yoğun olduğunu tespit etmek oldukça kolay olacaktır. Kaldı ki şair bu şiirinde, sadece Abdülhamid'ten nefret etmekle yetinmemekte, ona hüznünü dile getiren şaire de öfke ve nefretini kusmaktadır. Aslında bu husus bile şairin Sultan'a karşı beslediği duyguları anlamak için yeterlidir. Yeken'in, Sultan'ın tahttan indirilmesine hüznülenen Şevkî'ye ve onun gibi düşünen şairlere tepkisi ise şöyledir:⁷⁵ (Kâmil):

بَكَاهُ عُبَّادُ السُّرِيرِ	لَمَّا أُدِيلَ عَنِ السُّرِيرِ
هَيْهَاتَ يَرْجِعُ بِالنُّدُورِ	نَذَرُوا النُّدُورَ لِعَوْدِهِ
أَسْفُؤُوا عَلَى الْمَالِ الدَّرِيرِ	أَسْفُؤُوا عَلَيْهِ وَإِنَّمَا
رَوْشَدًا عَنِ عَفْوِ الْعَفُورِ	طَلَبُوا لَهُ عَفْوَ الْعَفُورِ
وَدَعَ الْبَرِيَّةَ فِي الْهَجِيرِ	قَلَّصَ ظِلَالَكَ رَاحِلًا

“Uzaklaştırıldığında tahttan, tahtın kulları ağladılar ardından.”

“Adaklar adadılar (tahta) dönmesi için, adaklarla dönmesi beyhat ne mümkün!”

“Hüzünlendiler ona, ancak onların hüznü (kaybettikleri) bolca ihsana.”

“Ona dilediler Ğafûr'un affını, o ise Ğafûr'un affından uzaklaştı.”

“Giderayak kısa tut gölgeni ardında, bırak insanları öğle sıcağında.”

Yeken, Sultan Abdülhamid'in azledilmesiyle birlikte artık devrinin sonsuza kadar kapandığını, buna yeltenenlerin karşılarında II.

⁷⁵ Yeken, *Dîvân*, 32.

Meşrutiyet'in ilanına yol açan ayaklanmanın lideri Resneli Ahmet Niyazî Paşa ve askerlerini bulacağını belirterek şöyle demektedir:⁷⁶ (Tavîl):

أَجِينَ هَوَى عَبْدَ الْحَمِيدِ بِعَرْشِهِ   وَعَيْرُهُ بِالذَّمِّ فِي النَّاسِ غَايِرُهُ
يَقُومُ رِجَالٌ يَسْتَعِيدُونَ عَهْدَهُ   وَفِينَا نِيَّازِي قَائِمٌ وَعَسَاكِرُهُ

“Abdülhamid, tahtıyla birlikte yıkıldığında ve insanlar onu yergileriyle toza toprağa boğduğunda..”

“Birileri geri mi getirecek onun dönemini? Aramızdayken Niyazî ve askerleri.”

Veliyyüddîn Yeken, alaylı bir dille pek çok şiirine konu ettiği Sultan Abdülhamid devrinin kapanmasına sevinmekle kalmamıştır. Aynı zamanda Abdülhamid'ten sonra son derece sıkıntılı şartlar altında tahta çıkan ve siyasî anlamda iyiden iyiye pasifize edilen V. Mehmet Reşad'a kendince tavsiyelerde bulunarak adeta aba altından sopa göstermeye çalışmıştır. Şair “geleni selamlama ve gidene veda” anlamına gelen “Taḥiyyetu'l-Ḳâdim ve Vedâ'u'r-Râhil” adlı şiirinde bir taraftan Sultan Reşad'a uyarılarla dolu tebriklerini sunarken, diğer taraftan Sultan Abdülhamid'e alaycı üslubundan vazgeçmeden dil uzatmaya devam etmektedir:⁷⁷ (Vâfir):

تَعَمَّ عَبْدَ الْحَمِيدِ أَنْدُبَ زَمَانًا   تَوَلَّى لَيْسَ يَحْمَدُهُ سِوَاكَ
تَوَلَّى بَيْنَ أَبْكَارٍ حِسَانٍ   تَعَلَّقَ فِي عَدَائِرِهَا نُهَاكَ
جَعَلْتَ فِدَاءَهَا الدُّنْيَا جَمِيعًا   وَمُذْ مُلِكْتَهَا جَعَلْتَ فِدَاكَ
سَتَعْلَمُ مِنْهُ أَنَّ التَّمْفِي مُرٌّ   كَذَلِكَ كُنْتَ تَنْفِي مَنْ عَصَاكَ
سَتَحْيَا فِي سَلَايِكَ زَمَانًا   فَتَحْسُدُ فِيهِ عَنِ بُعْدِ أَحَاكَ
فَإِنْ عَشِيَّ الْكَرَى جُفْنِكَ لَيْلًا   وَعَادَكَ نَحْتَ طَيِّتِهِ أَسَاكَ
تَمْتَلُ فِي الْمَنَامِ لَدَيْكَ نَاسٌ   تُخْرِعُ عَنْ دِمَائِهِمْ يَدَاكَ

“Evet Abdülhamid! Yüz çevirip giden ve senden başkasının şükretmediği bir zamanın yasını tut!”

⁷⁶ Yeken, *Dîvân*, 35.

⁷⁷ Yeken, *Dîvân*, 38.

“Saçlarının örgülerinde aklının takılıp kaldığı, güzel genç kızlar arasında geçip gitti o zaman.”

“Onların uğruna feda ettin tüm dünyayı, elde ettikten sonra da kendine feda ettin onları.”

“Ondan öğreneceksin sürgünün acı olduğunu, işte böyle sürgüne gönderiyordun sana başkaldırımı.”

“Yaşayacaksın bir süre Selanik'te, uzaktan uzağa kıskanacaksın kardeşini bu sürede.”

“Gözlerine geceleyin uyku girerse ve uyku arasında ıstırabın sana dönüp gelirse.”

“Rüyanda bazı insanlar çıkacaktır önüne, onların kanlarından haber verirsin ellerine.”

Buraya kadar verilen örnekler dışında Yeken'in, Sultan Abdülhamid aleyhtarlığını açıkça ortaya koyan başka birçok örnekle karşılaşmak mümkündür. Buna karşın Yeken'in eserlerinde, Sultan lehine sayılabilecek olumlu görüş veya kanaat pek nadirdir. Bu nadir olumlu yaklaşımlarının birinde Yeken, Sultan Abdülhamid'ten sonraki sürecin iyi yönetilemediğini ve siyasî karışıklıkların devleti daha zor şartlara sürüklediğini belirtmektedir. Bu zor şartlar altında bazı insanların Abdülhamid günlerini rahmetle yâd etmelerini ve o dönemi arar hale gelmelerini haklı bulduğunu dile getirmektedir.⁷⁸ Aslında Yeken'in Sultan'a karşı objektif olmayan tavrı, bu görüşünden de anlaşılmaktadır. Sultan Abdülhamid sonrası gördüğü olumsuz tabloyu kendi kanaati gibi yansıtmaktansa, halk üzerinden dile getirmeyi tercih etmesi bunun göstergesidir. Bu anlamda Yeken'in yaklaşımının objektiflikten uzak, vicdanlara sığmayan taraflı bir tutum olduğu ifade edilmelidir.

SONUÇ

Mısır'da yetişmiş Türk kökenli bir edebiyatçı olan Veliyyüddin Yeken, yaşadığı coğrafyayı kuşatan şartların doğal bir sonucu olarak dönemin diğer şairleri gibi siyasî meselelerde şiir ve yazılar kaleme almıştır. Dönemin hâkim gücünün Osmanlı olması, Yeken'i halkın ve devletin karşılaştığı sorunlara duyarlı, Osmanlı yönetimi ve siyaset anlayışına ilgili

---

⁷⁸ Yeken, *et-Tecârib*, 45.

kılmıştır. Gençlik dönemlerindeki şiir ve yazılarında daha çok reform odaklı özgürlük taleplerini dile getirirken, sert bir muhalefet sergilememiştir. Ancak Sivas sürgününden sonra eleştirilerinin dozunu iyice artırmış, Osmanlı yönetimine karşı beslediği öfke ve nefreti doruğuna ulaşmıştır. Eserlerinin incelenmesi sonucunda, öfke ve nefretinin körüklediği agresif muhalif karakterinin ardındaki nedenin sürgüne gönderilmesi olduğu anlaşılmıştır. Her ne kadar bulunduğu şehirden ayrılmamak kaydıyla sınırlı bir özgürlüğe sahip olsa da bir suçlu muamelesi görmesinin ve sürgünde kendisi gibi düşünen kişilerle ilişkiler kurmasının bunda büyük bir payı olduğu yönünde bir çıkarımda bulunmak mümkündür.

Yeken, dönemin Osmanlı toplumu ve siyasetinde tespit ettiği sorunların çözüme kavuşturulması adına edebiyatı bir araç olarak kullanmıştır. Bu anlamda başına gelebileceklerden çekinmeden, doğru bildiklerini dile getirmeye devam etmiştir. Tam bir dava adamı tavrıyla idealleri uğruna bedel ödemeyi göze almış, muhalif tutumu nedeniyle yedi yıl gibi uzun bir süre boyunca sürgüne gönderilmiştir.

Yeken, şiirlerine kıyasla makale ve yazılarında Sultan Abdülhamid'ten daha yoğun bir şekilde bahsetmiştir. Bu bağlamda eleştirici kişiliğinin odağında yer alan yönetimle mücadelesinde şiirden ziyade yazı ve makalelerini silah olarak kullanmıştır. Bu noktadan hareketle, Yeken'in yazar yönünün şair yönünden çok daha güçlü olduğuna işaret etmek uygun olacaktır. Aslında şairin şiirlerinin büyük bir kısmının kendisi tarafından yakıldığı veya başka nedenlerle kaybolduğu dikkate alındığında, görüşlerini yansıtan temel eserinin yazıları ve kitapları olduğu belirtilmelidir. Sultan Abdülhamid'e dair görüşlerinin neredeyse tamamı ağır bir dille söylenmiş olumsuz kanaatlerdir. Yeken'in günümüze ulaşan mevcut eserleri incelendiğinde, birkaç münasebette dile getirdiği oldukça cılız söylemleri haricinde Sultan'a dair olumlu görüşü neredeyse hiç bulunmamaktadır.

Veliyyüddin Yeken, neredeyse eserlerinin tümünde Sultan Abdülhamid'e ağır eleştiriler yönelterek asla kabul edilemeyecek ithamlarda bulunmuştur. Hangi konudan bahsederse bahsetsin, sözü bir şekilde Sultan'a getirmiş, kalbini kaplayan kinin etkisiyle olumsuz kanaatlerini satırlara aktararak yazılarının muhataplarını etki altına almaya ve yönlendirmeye çalışmıştır. Neo-klasik Arap edebiyatında Sultan Abdülhamid'e olan hayranlığıyla bilinen Ahmed Şevki'nin, Sultan'ın tahttan

indirilmesi üzerine hüznünü mısralara döktüğü “Yıldız Sarayı” adlı kasideye Veliyyüddin Yeken’in yazdığı “Zamanın Gözyaşları” adındaki nazire, şairin Sultan II. Abdülhamid aleyhtarlığının en büyük göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Yeken naziresinde, Şevki’nin yeni konjektürü dikkate alarak Sultan’a bu kasidesinde sitem dozunda eleştiriler göndermesine öfkelenmiş, çok ağır bir dille Şevki’yi Sultan’ın zulmüne ortak olmakla itham etmiştir. Sultan II. Abdülhamid karşıtlığı, Yeken’in eserlerinin odağında yer alsada Şevki’nin söz konusu kasidesine yazdığı naziresi, bu karşıtlığın sembolü haline gelmiştir.

Yeken’in, Sultan Abdülhamid karşıtlığı, dengeli ve tutarlı herhangi bir muhalif tavırla açıklanabilecek seviyenin çok ötesinde görülmüştür. Bu nedenle Yeken’in muhalif karakteri, takıntılarıyla baş edemeyen saplantılı bir ruh halinin doğurduğu kindar yaklaşım temelinde değerlendirilmiştir. Oysaki imparatorluğun en kritik süreçlerinden birinde başa gelen Sultan Abdülhamid, iktidarda kaldığı uzun yıllar boyunca kendini devleti ve halkına adanmış bir padişah profili sergilemiştir. Mevcut şartlar içerisinde hakkaniyetten ayrılmadan adil bir yönetim sergileme gayreti içinde olmuştur. Bu bağlamda cezalandırılmaktan korktuğu için Osmanlı Devleti’nden kaçan veya aralarında Yeken’in de bulunduğu devletin varlığını tehdit eden yıkıcı faaliyetlerin bir parçası oldukları için sürgüne gönderilen siyasî muhaliflerine dahi maaşlarının ödenmesine devam edilmesini emretmiştir. Genç yaşta ikinci derece memurlukla taltif edilmesi, yönetim karşıtlığı tercihinden sonra ağır eleştiriler göndermesine rağmen İstanbul’a davet edilerek Gümrük Vergileri Konseyi’nde üye olarak görevlendirilmesi, tevdi edilen görevi beğenmemesi üzerine Maarif Yüksek Konseyi üyeliğine atanması ve sürgünde uygun bir görevde istihdam edilerek maaşının ödenmesi, Yeken’i Abdülhamid karşıtlığından vazgeçirmeye yetmemiştir. Şairin Abdülhamid karşıtlığı, sadece Sultan’a yönelttiği ağır itham ve iddialarla sınırlı kalmamıştır. Yeken şiir ve yazılarında, Abdülhamid ve yönetimi tarafında yer alan herkese karşı öfkelerini dile getirmiştir. Bu nedenle Yeken’in, yaklaşık 33 yıl süren iktidarı boyunca devlet ve millet adına adeta hiç olumlu işler yapmamışçasına ağır ithamlarla yıkıcı bir şekilde eleştirdiği Sultan Abdülhamid yaklaşımının saplantılı ve adaletten uzak bir şekilde objektif olmadığı belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- Âl Cundî, Edhem. *A'lâmu'l-Edeb ve'l-Fenn*, Şam: Maţba'atu'l-İttihâd, 1958.
- Bekrî, Ebu'l-Fayd 'Abdussettâr b. 'Abdulvehhâb. *Faydu'l-Meliki'l-Vebbâbi'l-Mute'âlî bi Enbâi Evâli'l-Karnî's- Şâlîse'Aşara ve't-Tevâlî*, thk.: 'Abdumelik b. 'Abdillâh b. Diheys, Mekke: Mektebetu'l-Esedî, 2009.
- Bozgöz, Faruk. "Son Dönem Bir Osmanlı Aydını ve Düşünürü: Veliyyüddîn Yeken", *Nüşba Şarkîyat Araştırmaları Dergisi*, 1/3, (2001): 131-144.
- Bustânî, Buţros. *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, Beyrût: Dâru'l-Mekşûf ve Dâru's-Şekâfe, 1964.
- Çetin, Atilla. "İsmâîl Paşa, Hidiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23: 117-119, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Dâğır, Yûsuf Es'ad. *Maşâdiru'd-Dirâsâti'l-Edebiyye*, Beyrût: Menşûratu'l-Câmi'atil-Lubnâniyye, 1972.
- Dayf, Şevkî. *el-Edebu'l-Arabîyyu'l-Mu'âşır fî Mısr*, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1957.
- Desûkî, Ömer. *fi'l-Edebi'l-Hadîs*, Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1964.
- Er, Rahmi, *Modern Mısır Romanı*, Ankara: Star Ajans, 1997.
- Ergül, Aysel. "Veliyyüddîn Yeğen", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5, (Erzurum: 1996): 203-215.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Hadîs*, Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1986.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Veliyyüddîn Yeken", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44: 43-44. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hafâcî, Muḥammed 'Abdulmun'im. *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Arabîyyi'l-Hadîs ve Medârisih*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- Hûfi, Aḥmed Muḥammed. *Divânü Şevkî Tevşâk ve Tevîb ve Şerh ve Ta'kîb*, Kâhire: Nahdatu Mısr li't-Ṭibâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1979.
- Kapar, Mehmet Ali. "Laḥmîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 27: 54-55, Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Mendûr, Muhammed. *Muhâdarât 'an Veliyyiddîn Yeken*, Birleşik Krallık, Muessesetu Hindâvî, 2017.
- Mucâhid, Zekî Muhammed. *el-A'lâmu's-Şarkîyye fi'l-Mie er-Râbi'a 'Aşrate el-Hicriyye*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Serkîs, Yûsuf Aliân. *Mu'cemu'l-Maḥbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arraba*, Kâhire: Mektebetu's-Şekâfe ed-Dîniyye, tsz.
- Smith, Arthur Gold. *Ḳâmûs Terâcim Mıṣr el-Hadîse*, thk. ve terc.: 'Abdulvehhâb Bekr, Kâhire: el-Meclisu'l-A'lâ li's-Şekâfe, 2003.
- Tuzcu, Kemal. "Mısırlı Neo-Klasik Şairler", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2/5, (2002): 107-126.
- Ya'kûb, İmîl Bedî', 'Âşî, Mişel. *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Yalar, Mehmet. "Eleştirmen ve Şair Olarak Veliyyüddîn Yeğen'in Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2, (2007): 21-41.
- Yalar, Mehmet. *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Yazıcı, Hüseyin. "Türk Asıllı Mısırlı Yazar Muhammed Veliyyüddîn Yeğen", *İlmî Araştırmalar*, 7, (İstanbul: 1999): 235-244.
- Yeken, Veliyyüddîn. *Afṣu'l-Hâṭır*, Beyrût: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, 1955.
- Yeken, Veliyyüddîn. *Dîvânu Veliyyiddîn Yeken*, Kâhire: Maḥba'atu'l-Muḳteṭaf ve'l-Muḳaṭṭam, 1924.
- Yeken, Veliyyüddîn. *el-Ma'lûm ve'l-Mechûl*, Kâhire: Maḥba'atu'l-Ma'ârif, 1911.
- Yeken, Veliyyüddîn. *et-Tecârib*, Kâhire: Müessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Şekâfe, 2015.
- Yıldız, Musa. "Bir Osmanlı Aydını Veliyyüddîn Yeken ve Sivas Hatıraları", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, (Sivas: 2007): 471-484.
- Yûsuf, Muhammed Ḥayr Ramaḍan. *Mu'cemu'l-Muellifîn el-Mu'âşırîn fi Aşâribim el-Maḥṣûte ve'l-Meşḳûde ve mâ Ṭubi'a Minhâ ev Huḳḳıka Ba'de Vefâtibim*, Riyâd: Mektebetu'l-Melik Fahd el-Vaṭaniyye, 2004.

Ziyâde, Niçola. *A'lâm 'Arab Muhtesûn Mine'l-Karneyni's-Sâmine 'Aşar ve't-Tâsi'a 'Aşar*, Beyrût: el-Ehliyye li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1994.

ez-Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm-Çâmûsu Terâcim li-Eşhari'r-Ricâli ve'n-Nisâ*, Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1980.